

RAIGAME

REVISTA DE ARTE, CULTURA E TRADICIONS POPULARS

Setembre de 2015

nº 38

REVISTA DE ARTE, CULTURA E TRADICIONS POPULARS

DEPARTAMENT D'ARTS
CENTRO DE CULTURA POPULAR
NAQUIN LORENZO

OFRENDA á Virxe do Cristal

EN 1901

Rafael Artacho Vento
M^o Elisa Abad Suárez

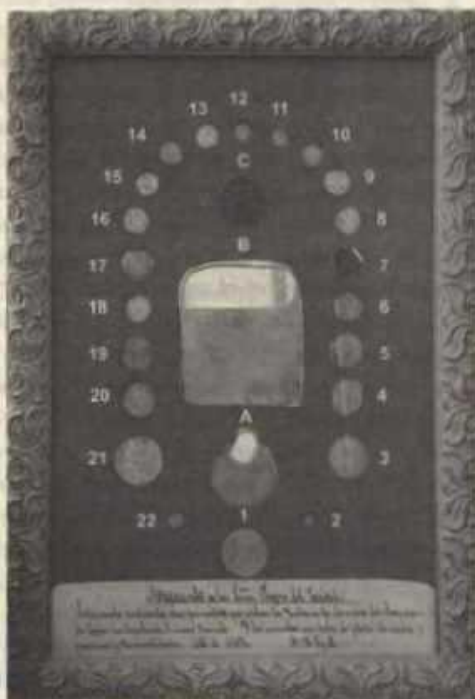
O Santuario da Virxe do Cristal, lugar de peregrinación na provincia de Ourense, foi erixido en Vilanova dos Infantes como un edificio dunha soa nave.

Na súa fachada, na porta principal, un frontón partido e no seu interior destaca un maxestoso baldaquino barroco que sorprende por ter acollido ata agora a diminuta imaxe da Virxe do Cristal.

E como coleccionistas, dando unha volta polo interior, chámamos a atención un cadro situado ao lado esquerdo do Altar no que se pode ler:

"Recuerdo a la Stma. Virgen del Cristal

Este cuadro contiene aros primitivos que usaban los Indios en la América del Sur, cuando Colón ha descubierto el nuevo Mundo. Y las monedas son todas de plata de varios países y nacionalidades Año de 1901. D. A. G. y L."

Algún devoto, probablemente emigrado en América do Sur, ofrecía á Virxe un pequeno tesouro, tal vez en agradecemento por algún favor recibido; cada unha das pezas que alí se atopan están perfectamente encaixadas nos ocos adaptados a cada unha delas.

A meticulosidade da montaxe que se mantén intacta despois de máis de 100 anos, lévanos a investigar sobre o que nel se atopa:

Dous pendentes (sinalados A e B), unha medalla (sinalada C) e vinte e dúas moedas (sinaladas con números para a súa fácil identificación dentro do cadro).

A diferenza entre moeda e medalla é que a primeira ten gravado o seu valor facial ou contido de metal fino, mentres que a medalla carece de valor facial ou nominal; noutras palabras, unha medalla é unha peza acuñada nun metal precioso ou corrente que en vez de cumprir unha función de medio de intercambio, é dicir de diñeiro, conmemora un evento ou personaxe determinado.

O estudo das medallas, a súa autenticidade, orixe, clasificación, etc. constitúe o obxecto da Medallística, unha rama da Numismática, ciencia auxiliar da Arqueoloxía que trata do coñecemento das moedas e medallas.

A: Chaway de forma discal representativo de Kuyen (Lúa)

B: Upull recoñecido pola súa forma cadrada simple, sen gravados cun arco que vai de extremo a extremo na súa parte superior para o seu soporte

Muller Mapuche fotografada en 1890.
Foto incluída no álbum dos Símbolos
Patrios de Chile
<http://simbolospatrios.cl/>

PENDENTES

Na procura de información sobre estas xoias de prata, e cos datos aportados no texto sobre a súa procedencia de América do Sur, chegamos aos Mapuches que significa "Xente da Terra", pobo aborixe suramericano que habita Chile. A artesanía Mapuche acadou renome, principalmente os traballos en prata e tecidos, materiais cos que ademais fabrican as súas vestimentas e atavíos.

As alfaias das orellas pertencen as máis antigas creacións dentro da pratería Mapuche; é unha das xoias de uso masivo ao estar presente nas mulleres desde a infancia ata os últimos días da súa vida, non así as xoias pectorais e outras de gran tamaño que eran usadas por elas só ao iniciar a xuventude. Á idade dun ano, aproximadamente, perforábanlle ás nenas pequenas o lóbulo da orella nun ritual ao que asiste a comunidade; deste xeito toman contacto coa prata por segunda vez xa que a primeira é cando se lle curta o cordón umbilical cun coitelo de prata. Estes pendentes eran un agasallo dalgunha anciá da familia na cerimonia do "Katan" (perforación) e acompañábanna toda a vida ata a súa etapa de ancianidade onde a volvían donar en herdanza a algunha nena, xeralmente unha neta.

Na maioría dos casos esta prenda foi usada por unha mesmo liñoaxe durante moitas xeneracións.

A medida que as mulleres crecían obtendo diversos pendentes, en forma e tamaños, desde os pequenos que alcanzaban os 2 ou 3 cm. ata 12 ou 15 cm. de diámetro.

Os aros Mapuches, chamados "Chawai" en "mapudungu", a súa lingua, tiñan como forma máis característica unha prancha cadrada de prata, provista dun arco de sustentación formado por unha soa peza sen gravados cun arco que vai de extremo a extremo na súa parte superior para o seu soporte; este tipo denominado "Upull" representa á terra na súa dimensión plana, ubica así os catro extremos que compoñen a orientación cardinal, estes son Pikun Mapu (Norte), Huilli Mapu (Sur), Puel Mapu (Leste) e Gulu Mapu (Oeste).

O Chaway que posúe unha forma discal co seu respectivo arco para o seu soporte con variados calados e gravados os que distinguían a condición social e o lugar en que se habitaba, ten unha forma que obedece á representación de Kuyen (Lúa) xa que na súa mitoloxía se cre que a prata chega á terra polas lágrimas que derrama á Lúa, representación máxima da forza feminina.

Durante o século XIX acadaron tamaños e pesos desmesurados.

A semellanza cos que se poden ver no cadro queda patente na imaxe de 1890 dunha muller Mapuche que ten na súa orellas dous tipos de aros.

MEDALLA

O 6 de decembro de 1880 é unha data emblemática da historia política arxentina. Ese día, a Cidade de Bos Aires convértese en flamante capital da República segundo a Lei 1029 promulgada polo presidente Julio Argentino Roca que convertía á cidade de Bos Aires en flamante capital da República Arxentina, xa

que o seu territorio pasou definitivamente ao dominio da Nación. Este feito foi moi significativo. Por primeira vez o país tiña unha cidade capital lexítima, despois de decenios de disputas entre Bos Aires e as provincias.

Para a conmemoración deste acontecemento histórico que marcou unha nova e crucial etapa da historia arxentina acuñáronse en 1880 unhas medallas.

No anverso da mesma obsérvase o escudo nacional orlado de bandeiras e con dous canóns cruzados, conxuntamente coa lenda "6 DICIEMBRE DE 1880".

No seu reverso aparece o escudo da Cidade de Bos Aires -dous navios ancorados no mar espumoso prateado, cunha pomba radiante no medio en campo celeste, que simboliza o espírito santo- con outra lenda que di: "BUENOS AIRES CAPITAL DE LA REPÚBLICA ARGENTINA".

Destas medallas fixéronse tres tipos en dúas variantes: de cobre por un lado cun peso de 25.4g e por outro de prata, cun peso de 63.92gr, e ouro de 117 gramos.

A confección dalgunhas encargouse en Bos Aires. Pero o traballo artístico deixaba moito que desexar, e ante esta circunstancia, só foron acuñadas as de bronce por Rosario Grande. Dispoñéndose que as de ouro e prata foran en París, para o que acometeu o encargo ao Sr. D. Mariano Balcarce, o ministro, como se recolle no seguinte documento incluído na "Memoria del Ministerio del Interior presentada al Honorable Congreso Nacional" - Ministerio del Interior, 1881, pp376-378:

"Buenos Aires, Enero 26 de 1881.

Sr. D. Mariano Balcarce, Ministro Plenipotenciario de la República Argentina en París. En el deseo de que las medallas que deben conmemorar la declaración de Capital definitiva de la República, correspondan a tan grandioso suceso, ha creído la Corporación que presido, que podía solicitar el contingente del Sr. Ministro, á objeto de conseguir tal resultado.

No dudando de obtenerla,—me anticipo á acompañar V. E. las instrucciones á que desearia se sujetase en lo posible el artista á quien se encomiende la ejecución y á la vez una letra á la orden del Sr. Ministro por valor de veinte y un mil trescientos sesenta francos contra los Sres. A. y M. Heyne, que es la cantidad destinada para costearlas.

Las medallas de oro deben ser solo setenta y el resto de plata. Las de cobre, de que acompaño un ejemplar, se acuñarán aquí, y no llenando los deseos de la Corporación resolvió encargar aquellas á Europa.

Si el señor Balcarce aceptase este cometido, prestando un importante servicio á la Municipalidad de la Capital, facilitaría la ejecución de una resolución, contribuyendo á la vez á su mejor éxito.

Aprovecho este motivo para presentar mis atenciones al señor Ministro, á quien Dios guarde."

A que aparece no cadro corresponde coa de cobre xa que as de prata e ouro levan a lenda do anverso en números romanos "VI DE DICIEMBRE DE MDCCCLXXX"

A fachada oeste do Obelisco de Bos Aires lembra o acontecemento

A: Medalla 1880 proclamación de Bos Aires como capital de Argentina

Nº 1: 120 GRANA de Nápoles de 1854

Nº 14: 50 céntimos de 1866 de Napoleón III coa cabeza laureada

Nº 19: 2 reales de Carlos III de 1775 da Ceca de Madrid simbolizada polo M coronado do reverso

MOEDAS

Para o estudo das moedas que se inclúen neste cadro, todas elas de prata, fíxose unha clasificación por continentes, e dentro destes, por países, identificando cada unha delas co número que se lle asignou na foto xeral. Corresponden a nove países: Italia, Francia, España, Brasil, Chile, Perú, Bolivia, Arxentina, e Uruguai.

1. Moedas do continente europeo

ITALIA

Pódense ver tres moedas de **Italia**: a primeira e marcada co **Nº 1** e unha de 120 GRANA do ano 1854 de Nápoles; outra, co **Nº 11**, de 50 CENTESIMI de 1863 coa impronta de Victorio Emmanuele, o que fora último Rei de Cerdeña e primeiro de Italia.

A terceira corresponde a unha LIRA do ano 1867 do mesmo rei identificada co **Nº 6**.

FRANCIA

Procedentes de **Francia**, co **Nº 14**, unha moeda de 50 Céntimos de 1866 de Napoleón III, único presidente da Segunda República Francesa en 1843 e, posteriormente II Emperador dos franceses en 1852. No anverso a cabeza laureada do emperador coa lenda "NAPOLEON III EMPEREUR" e BARRE o nome de do gravador da Monnaie de París Ceca francesa. No reverso: "EMPIRE FRANÇAIS / 50 CENT / 1866 A"

ESPAÑA

Acuñaadas en **España** hai unha de 2 REALES de Carlos III de 1775 de Madrid na que aparecen as iniciais do ensaiador P.J. que corresponde á **Nº 19**.

Outra de ½ REAL de Carlos IV do ano 1808 da que non se pode precisar a Ceca de acuñación que corresponde co **Nº 2**. E unha terceira co **Nº 7**, de VIII MARAVEDÍS de Vellón co reselo de 1641 de Felipe IV.

Estes reselos son consecuencia da inestabilidade económica nesa época. No ano 1641 tómase a decisión de reselar a moeda chamada Calderilla, é dicir, o Vellón, ao seu dobre valor: os maravedís de un pasaron a dous, os de dous a catro, os de catro a oito e os de oito a dezaseis. A sobrevaloración do vellón era tan evidente que, dous anos máis tarde, foron resellados ao contrario.

2. Moedas do continente americano

BRASIL

Comezamos coa moeda corresponde ao **Nº 4**, 1000 REIS de 1860 de **Brasil**. No anverso o valor facial, circundado pola inscrición "PETRUS II. D. G. CONST. IMP. ET PERP. BRAS. DEF." e o ano de acuñación.

No reverso o Escudo de armas do Imperio e a inscrición "IN HOC SIGNO VINCES". Cun diámetro de 30 mm, espesor de 2mm pesaba 12,75 gramos de prata 916 2/3.

O MIL-RÉIS foi oficializado o 8/10/1833, a través da Lei nº 59 asi-

nada no 2º Imperio, pola Rexencia Trina durante a minoría de idade de D. Pedro II. Mil-réis pasou a designar a unidade monetaria e réis os valores fraccionarios. Estivo en vigor do 8/10/1833 a 31/10/1942.

CHILE

De **Chile** podemos ver 1 peso de 1895 co **Nº 3** cunha fermosa impronta dun cóndor parado sobre unha rocha no anverso en posición de descanso coa lenda "República de Chile"; ao pé da rocha aparece o Roty correspondendo ao gravador francés Louis-Oscar Roty (Paris, 11/6/1846-23/3/1911)

Polo reverso as indicacións do valor e a data dentro dunha coroa de loureiro, rematada abaixo cunha fouce e un martelo.

O peso como unidade monetaria de Chile foi establecido no ano 1817 coa independencia do País e mantívose en vigor ata o 31 de decembro de 1959, momento no que foi polo escudo. Por medio do Decreto de Lei publicado o 4 de agosto de 1975, o peso foi retomado como unidade monetaria a partir do 29 de setembro dese mesmo ano cunha taxa dun peso por cada mil escudos.

PERÚ

En **Perú**, a Ceca de **Lima** poseu funcionamento en 1566 e dous anos máis tarde, en 1568 acúñanse as primeiras moedas. Continuas peches e aperturas desta Ceca sucédense no tempo, comezando a historia recente en 1821 coa independencia de Perú da Coroa Española. O Virrei José de la Serna fuxiu de Lima levando con-

siño parte da maquinaria da Casa da Moeda.

O Libertador José de Sanmartín incorporou a Ceca ao Goberno Independente nomeado Giboli. As guerras de independencia causaron serios danos á Casa da Moeda en dúas ocasións 1823 e 1824.

En 1825 a Ceca limeña puido reanudar as súas actividades normais de acuñación. En 1830 expídese o primeiro regulamento da Casa Nacional da Moeda, establecéndose que a dirección correspondera a Facenda. En 1857 modernizase a Ceca e queda en condicións de acuñar mil moedas de prata por día; posteriormente o presidente José Balta importa máis maquinaria procedente de Gran Bretaña. Xa en 1922 se crea "El Banco de Reserva".

Desa época hai unha moeda de 8 Reales de 1830 de Lima co **Nº 20** e outra co valor de 1 Sol de 1866 co **Nº 21** de 37 mm de diámetro, 2mm de espesor e 25 gramos de prata de 0,900.

Unha terceira de 1880 con valor de 1 Peseta de Lima coa lenda "PROSPERIDAD PODER POR LA JUSTICIA / 1880" e no reverso a lenda "REPÚBLICA PERUANA LIMA 9 DEC.FINO BF .UNA Español-en." que corresponde á **Nº 18**. Feita con prata 0,900 cun peso de 5 gramos, diámetro de 23 mm e 1,9 mm de espesor, o seu gravador foi Robert Britten.

En plena guerra con Chile don Nicolás de Piérola, que se fixera co poder o 23 de decembro de 1879 tras dar un golpe de estado, cambiou o sistema monetario de Perú ao patrón ouro. Adoptouse

Nº 7: VIII Maravedis de vellón co resello de 1641 de Felipe IV

Nº 4: 1000 REIS de 1860 de Brasil

Nº 3: 1 Peso de 1895 de Chile

Nº 21: 1 Sol de 1866 de Lima

Nº 18: 1 Peseta de Lima de 1880 "Mañona"

Nº 17: 2 reales macuquina de 1739 de Potosí

Nº 16: 1 Real de Carlos III de Potosí de 1774 e J.R. ensaiador

Nº 8: 1 Real de Carlos III de Potosí de 1776 e P.R. ensaiador

Nº 12: 1/2 Real de 1854 de La Rioja provincia Argentina

Nº 13: 10 Centésimos de 1877 de Uruguai

un sistema baseado no "Inca de Ouro", pero a medida non puido ter efecto pois o desenrolo da guerra impediu a acuñación de moedas nese metal. Són logran imprimirse billetes expresados en "Incas" e acuñarse moedas de prata fraccionarias, como a de 5 pesetas, e outra de unha peseta chamadas "Moñonas" pola representación do busto.

A lei establece que... "o tipo das moedas de prata será o mesmo que o das moedas de ouro, coa diferenza de que o escudo levará una palma e un laureiro en lugar dos estandartes".

O sol establecido como unidade monetaria en 1863 seguiu emitindo ininterrompidamente durante a emisión do inca e as pesetas.

BOLIVIA

En **Bolivia**, nos séculos XVI e XVII, a mina máis grande do mundo atopábase en Cerro Rico; nas proximidades, o Virrei Francisco de Toledo funda a cidade de Potosí e na mesma, a súa primeira Casa da Moeda. Constrúese en 1572 e o seu custe ascendeu a 8.321 pesos, un tomoño e 13 gramos de prata, concluíndose a obra despois de case tres anos.

No proceso de acuñación de moedas fundíase a prata nun forno de crisol vertendo despois o metal en moldes; a barra resultante aplanábase sobre un tas ou iunque de prateiro e máis tarde recortada para obter cospeles de forma circular. A acuñación era artesanal, a golpe de martelo utilizando cuños e cospeles. O resultado eran moedas irregulares, as chamadas Macuquinas.

De Bolivia hai unha moeda de 1/2 Real macuquina co Nº 22 da que non se pode precisar o ano debido ao desgaste; outra de 2 Reales tamén macuquina de 1739 de Potosí co Nº 17.

1 Real de Carlos III de Potosí datado en 1774 e ensaiador J.R. que corresponde co Nº 16 e outro similar co Nº 8 e 1 Real de Carlos III de 1776 con ceca de Potosí e ensaiador P.R. iniciais correspondentes a Pedro Narciso Manzano (P) e Raimundo de Iturriaga (R).

No anverso aparece "CAROLUS. III. DEL GRATIA", data e busto do soberano. No reverso: "HISPAN. ET IND. REX. PTS" en monograma, valor R (real) e iniciais do ensaiador, ao centro o escudo de España.

E unha quinta moeda con valor de 1 sol de 1830 co Nº 9.

ARGENTINA

En **Argentina** lévanse os primeiros cuños para moedas en 1815 á provincia de Córdoba, onde se instalou a primeira Casa da Moeda Argentina. Despois dun tempo, todas as provincias terían a súa propia Casa da Moeda.

As primeiras moedas, en lugar de ter o rostro do Rei, comezaron a levar a lenda "EN UNIÓN Y LIBERTAD".

En 1824 na provincia de La Rioja comezaron a acuñarse moedas de ouro e prata cun deseño similar ás de Potosí. Tiñan o nome de provincias unidas.

En 1881 o peso quedou establecido como a unidade monetaria da

República Arxentina; e dese país hai tres moedas de Córdoba: 1 Real do ano 1841 co **Nº 10**, outro de 1848 co **Nº 15** e 2 Reales de 1844 co **Nº 5**.

Da provincia de La Rioja, ½ Real de 1854 correspondente co **Nº 12**.

URUGUAI

Uruguai, é o último país representado cunha moeda de 10 Céntésimos de 1877, **Nº 13** coa Escudo de armas e a lenda "REPUBLICA ORIENTAL DEL URUGUAY" no anverso e no reverso 10 CENTESIMOS, debaixo - da Ceca de París; Palmas de loureiro e oliveira e "LIBRE Y CONSTITUIDA - 1877".

Acuñaéronse 3.000.000 destas moedas en prata de lei 723 cun peso de 2,5 gramos. Sendo director da Ceca Alfred Renouard e gravador xeral Albert-Désiré Barre. Foron retiradas de circulación o 15 setembro de 1917.

Así finaliza o percorrido por un curioso cadro que algún fiel devoto da Virxe do Cristal entregou para que perdurase no tempo como ofrenda feita en 1901.

GLOSARIO

CECA: Establecemento onde se acuñan as moedas.

COSPEL: Disco de metal disposto para recibir a acuñación na fábrica da moeda.

ENSAIADOR: Persoa que ten por oficio comprobar a lei dos metais empregados nas fábricas de moedas.

GRAVADOR: O que esculpe, debuxa ou sinala con incisión o molde matriz para acuñación de moedas, operación moi dificultosa, xa que o artista debe realizalo ao revés.

IMPRONTA: Reprodución de imaxes en oco ou relevo en calquera material brando e dúctil.

MACUQUINA: Aplicase a algunhas moedas que se acuñaron no Perú colonial. Aplicase a algunhas moedas de ouro e prata de curso legal ata mediados do século XIX na América Latina. Só se coñecen moedas macuquinas acuñadas nas Cecas de Lima e Potosí.

REAL: Moeda de prata que comezou a circular en Castela no século XIV, base do sistema monetario español ata o século XIX.

RESELO: Nome co que se denomina a un conxunto de contramarcas e punzóns. Os reselos estampáronse nas moedas por infinidade de causas, xeralmente en situacións de emerxencia monetaria, ben para devaluar ou revalorizar todo tipo e clase de moeda.

VELLÓN: Aliaxe de cobre e prata en distintas proporcións. Pode ser rico ou pobre dependendo da cantidade de prata que se mesture.

Bibliografía

"Las monedas españolas desde los Reyes Católicos a Juan Carlos I" de Juan R. Cayón e Carlos Castán.

"Standard Catalog of World Coins" (1995)

"Los verdaderos emblemas patrios de Chile 1810-2010" de Rodolfo Manzo G.

"Historia de las medallas argentinas, 1747-1880" de Cunietti-Farrando, Arnaldo

Investigaciones de Memoria Chilena, Biblioteca Nacional de Chile (DIBAM)

"Memoria del Ministerio del Interior presentado al Honorable Congreso Nacional" - Ministerio del Interior Argentina, 1881

"Ley del 23 de marzo de 1880" de Perú

"2007 Standard Catalog of World Coins 1801-1900, 5th edition" de Krause Publishing

"Catálogo de Monedas de la República Oriental del Uruguay" de Caracha Rigau, Miguel y Reynaldo 1980